
Wetenschap weet niet wat zonde is

CULTUUR

29 mei 2009, 06:00
door Koert van Bekkum

Heeft de evolutie een doel? Ja, zo stelt de filosoof Jacob Klapwijk. De wereld is niet door louter toeval ontwikkeld. Wie het proces van evolutie bestudeert, ziet nieuwe werelden zich openen, die zich verwerklijken in de mens.

Tegelijk kijkt het geloof verder dan de wetenschap: de mens is de kroon van de schepping. En de wereld loopt uit op het Koninkrijk van God.

Echt emotioneel raakt Jaap Klapwijk (75), emeritus hoogleraar filosofie van de Vrije Universiteit in Amsterdam, aan het eind van het gesprek over zijn model van een sprongsgewijze evolutie. „Waar het me om gaat, is de jéúgd van de kérk. Een jongetje uit groep acht van de basisschool klampte me een keer aan: 'Meneer', vroeg hij me, 'stam ik nu af van Adam of van de apen?' Zo erg is het dus gesteld! Jongeren van nu leven in een spagaat. Ze krijgen het beeld van de lukrake, zinloze evolutie van de wetenschap en van de liefdevolle God van de Bijbel die alles maakte met een doel, niet meer bij elkaar. Terwijl het geloof over dezelfde werkelijkheid gaat als de wetenschap. Dat laat zich niet in één model vangen. Maar ergens moet het wel met elkaar sporen. Dat probleem wilde ik oplossen."

Bijna tien jaar werkte de gereformeerde wijsgeer, die zegt te staan voor het gezag van de Bijbel, aan een boek over emergente evolutie: een sprongsgewijze evolutie die steeds weer ongedachte, nieuwe werelden opent. Zoals het leven van bacteriën, dieren en menselijk bewustzijn. Maar ook het besef van een God die alles tot aanzijn heeft geroepen en aan wie je verantwoording schuldig bent.

In zijn theorie verwerkt Klapwijk veel biologische informatie die hij deelde met een Canadese vriend: de biologiehistoricus Harry Cook. Maar het eigenlijke raamwerk ontleent hij aan de kerkvader Augustinus, Britse zogenoemde emergentiedenkers en de traditie van de reformatorische wijsbegeerte. In december verscheen zijn boek in het Engels bij de prestigieuze academische uitgeverij Cambridge University Press. Vanaf vandaag ligt het ook in het Nederlands in de boekhandel.

Wat bracht u er als christelijk filosoof toe te schrijven over schepping en evolutie?

„Ik heb al lang affiniteit met dit onderwerp. In 1963 kocht ik in een opwelling in Amerika *The Origin of Species* van Charles Darwin. Terwijl ik nooit zomaar geld uitgeef. Ik heb het boek helemaal stukgelezen. Tijdens mijn actieve loopbaan heb ik me vooral al beziggehouden met cultuur en cultuurgeschiedenis en met historische ontwikkelingen. Maar toen ik me na mijn emeritaat aan een boek zette over de zoektocht naar zin, liep ik opnieuw tegen Darwin aan. Veel evolutionisten zeggen dat

alles toevallig en zinloos is. Maar wat is evolutie eigenlijk? Heeft die misschien ook een bepaalde gerichtheid op de mens? Vandaar de titel van mijn boek: Heeft de evolutie een doel?."

U hebt bezwaren tegen creationisme, intelligent design én het klassieke evolutionisme. Wat zijn die bezwaren?

„Ik heb veel sympathie voor het ouderwetse creationisme. Als mensen zeggen: 'God heeft de wereld in zes dagen geschapen, dat staat gewoon in de Bijbel', dan denk ik: 'Dat geloof ik ook'. Dit is de manier waarop God ons het grote geheim van de schepping duidelijk maakt. Tegelijk beseft ik dat het ook maar een impressie is voor ons beperkte verstand. Maar waar ik heel erg op tegen ben, is dat je Genesis 1 gaat bijstellen. Zo van: die dagen, dat zijn perioden van honderd miljoen jaar. Of dat je met het creationisme doet of Genesis 1 een exact verslag is, een soort logboek van de dagelijkse arbeid van God. Dan vlecht je moderne, wetenschappelijke inzichten in Genesis 1. En dat kan niet. Want God is eeuwig, zeiden Augustinus en Calvijn al. Hij heeft ook de tijd en de dagen zelf geschapen.

Ik kan me ook voorstellen dat christenen zich aangesproken voelen door de voorstelling van de schepping als een intelligent ontwerp. Het probleem is alleen dat deze beweging pas spreekt van een ontwerp of een ingrijpen van hogerhand, in het geval men aanloopt tegen iets wat we niet kunnen verklaren. Je kunt nu eenmaal niet voorspellen wat de wetenschap kan verklaren en wat niet. Bovendien is het strijdig met het Bijbels getuigenis. Gods heerlijkheid is overal, zegt Psalm 8, dus ook in de eenvoudigste koolstofatomen.

Maar ook met het klassieke evolutionisme heb ik moeite. Dat is te materialistisch. Terwijl Darwin zelf zich vaak niet op materie, maar op biologische principes beroept. Hij schrijft dat er grootsheid ligt in de gedachte dat heel deze wereld is voortgekomen uit enkele oervormen van leven die de Schepper in deze wereld heeft gelegd. Maar in de twintigste eeuw is de evolutietheorie lange tijd geheel in handen geweest van naturalisten. Zij herleiden alles tot materie en zien alle ontwikkeling als doelloos en lukraak. Terwijl dat strijdt met de ervaring. Muziek is meer dan trillingen in de lucht. En elke moeder is er diep van overtuigd dat de vrucht in haar schoot oneindig veel meer is dan een klompje cellen."

Uw boek gaat over 'emergente evolutie'. Wat is dat?

„In het proces van evolutie vertonen levende organismen steeds ingewikkelder moleculaire structuren. Daar kun je je helemaal op blindstaren, zoals de materialisten doen. Maar waar ik aandacht voor vraag, is dat zich naast die groeiende complexiteit ook kwalitatieve verandering voordoet. Er ontstaan structuren en eigenschappen die niet te herleiden zijn tot de werkelijkheid voordien. Je ziet dat bijvoorbeeld als water bevriest. Ijs heeft heel andere eigenschappen dan water. Bij ijs kun je dat gewoon natuurkundig verklaren. Maar er zijn ook niet-herleidbare veranderingen. Dat doet zich voor als er nieuwe wetten ontstaan. Dat is bijvoorbeeld gebeurd bij het ontstaan van eencellige organismen uit de fysische werkelijkheid. Veel processen in de cel kunnen fysisch worden verklaard. Maar de voortplanting, de stofwisseling en de DNA-vorming van de cel niet. Er kwam dus een nieuwe werkelijkheid naar boven die 'emergeerde' onder invloed van biologische principes. Je ziet dat ook elders. Bij het

ontstaan van planten, dieren en ook van de mens kwam het leven onder beslag van nieuwe principes."

U verbindt dat met het filosofische begrip 'domein' of 'modaliteit'. Wat wil dat zeggen?

„Als zich nieuwe, onherleidbare eigenschappen aandienen, ontstaat er als het ware een nieuwe werkelijkheid. Er tekent zich een nieuw domein af. Op het fysische domein van materie volgt het biotische domein van bacteriën en algen, dan het vegetatieve domein van planten en het sensitieve domein van dieren. En bij de mens komt daar een mentaal, een moreel en zelfs een religieus domein bovenop. Ik noem dat 'domeinen', omdat zich steeds een nieuw dominum vormt, een 'heerschappij' van nieuwe wetten. Daarom ben je als mens niet alleen onderworpen aan fysische en biologische, maar ook aan logische en morele wetten. Op deze manier heb ik een algemene theorie van emergentie ontwikkeld als tegenhanger van het naturalisme."

Toch bent u wel voor een methodisch naturalisme?

„Inderdaad sta ik daar heel ontspannen tegenover. Ik wil biologen die aan de basis bezig zijn, alle ruimte geven. Ik zeg niet: 'Stop, hier is God aan het werk geweest. Verder kunnen jullie niet komen'. Laat de wetenschappers maar zoeken. Ik denk dat ze heel ver kunnen komen met hun verklaringen. Als maar in beeld blijft dat zich steeds nieuwe werkelijkheden aftekenen. Een gedachte is meer dan een neurologisch proces. Een gedachte is waar of onwaar. Je hebt alleen een ander domein, dat van de logische wetten, nodig om dat te zien."

Toch stellen veel gelovige biologen dat de macro-evolutie niet is aangetoond.

„Een strikt waterdicht bewijs waarin je kunt zien dat het een uit het ander ontstaat, is niet te geven. De eerste sporen van nieuwe levensvormen zijn slechts te vinden als die levensvorm zich al en masse verspreid heeft. En toch weten we uit vergelijking dat planten moeten zijn ontstaan uit een bepaald type algen. De familiegelekenis is onloochenbaar.

Zo is het ook bij de mens. Natuurlijk is er een eerste mens geweest. Maar het is vrijwel uitgesloten dat we daar iets van terugvinden. Maar als je de sterke overeenkomsten ziet tussen de genen van mensen en chimpansees, dan is de conclusie onontkoombaar dat ze vertakkingen vormen aan de ene levensboom. Macro-evolutie is tegenwoordig met een goed wetenschappelijk geweten niet meer te loochenen."

Wat is volgens u het grote verschil tussen aap en mens?

„Met de komst van de mens op aarde zijn er nieuwe bestaanswijzen in het licht getreden. Iedereen ervaart dat zo. Neem het morele domein. We stellen een chimpansee nooit aansprakelijk voor wat hij heeft aangericht, maar een mens wel. En het meest exclusief kenmerkende van de mens is het spirituele domein van zijn bestaan. De mens is het enige wezen op aarde dat besef heeft van een dieper 'ik' tegenover een goddelijk 'Gij'. Ook dieren hebben een bewustzijn. Maar het menselijk bewustzijn heeft zich als het ware gekromd tot een schotelantenne, waarmee hij

signalen van het goddelijke heeft leren opvangen. Zo weet een mens van zonde en schuld, maar ook van vrijspraak en genade."

Bent u een theïstisch evolutionist?

„Nee, zo wil ik mezelf niet noemen. Ik ben christen en voorstander van de evolutietheorie. Maar je kunt niet zeggen dat God schiep door middel van evolutie. Dan zou de schepping nog steeds doorgaan. Maar dat is niet zo, want de Bijbel zegt dat God rustte op de zevende dag en dat de mens om die reden ook moet rusten. Nee, God schiep aan het begin. Toen schiep Hij alles, ook de tijd, zegt Augustinus. De schepping is voltooid. Maar haar geheim ontsluit zich in de tijd, in het proces van evolutie, in de heilshistorie. 'God schiep door evolutie?' Dat noem ik de wereld op zijn kop."

Maar Augustinus is niet alleen de man van de door God geschapen tijd, ook van de twee steden: de stad van God en de stad van de mens. Houdt u niet te weinig afstand tot seculiere, menselijke theorieën?

„Voor mij is wetenschap slechts één onderdeel van het menselijk kenvermogen. Er is ook veel buitenwetenschappelijke wijsheid. De wetenschap kan ons veel vertellen over de empirische werkelijkheid. Maar over de diepte van de menselijke ervaringen, over onze betrokkenheid op God, over de geschiedenis van heil en onheil, over de strijd tussen de stad van God en de stad van de mens weet de wetenschap niets te zeggen. Wetenschap weet ook niet wat zonde is. Ze weet niet wat de oorsprong en de aard van de zonde is. Ze heeft alleen een rafelig begrip van zijn gevolgen. Vandaar dat ik op het eind van mijn boek indringend waarschuw tegen een visie die emergente evolutie opvat als een opwaartse beweging van de mensenwereld naar het Godsrijk toe. Pas op voor emergentisme! Er is geen 'omegapunt', waarin de evolutie zichzelf voltooit, zoals de rooms-katholieke geleerde Pierre Teilhard de Chardin beweert. Het uitzicht op de stad van God wordt ons aangereikt in het geloof. In het nieuwe Jeruzalem komt God tot de mensen. De mensen klimmen niet op tot God."

Hoe stelt u zich de zondeval voor? Een historische zondeval is toch moeilijk te verenigen met het moeizame proces van evolutie.

„Ik wil geloof en evolutionair inzicht uit elkaar houden. Ik heb een eigen kijk op de verhouding tussen Genesis 1 en 2. Volgens mij zijn het geen twee scheppingsverhalen, zoals sommige theologen beweren. Genesis 1 gaat over de schepping, de oorsprong van alle dingen. Maar Genesis 2 en zijn vervolg over de wording van de wereld. Daarin doen zich de tijd en de geschiedenis voor, en ook - zo weten we nu - evolutionaire processen. Ik geloof dat de zondeval zich op een bepaald moment heeft aangediend in de ontwikkeling van de mens. Daar moeten honderden miljoenen jaren aan zijn voorafgegaan. Maar verder zie ik geen mogelijkheden de zondeval in verband te brengen met de evolutietheorie. Ik ben er in elk geval mordicus tegen de zondeval (het kennen van goed en kwaad) te zien als een stap in de ontwikkeling van de mens. Ik wil onderscheid blijven maken tussen wat ik weet in het geloof en wat we aangereikt krijgen vanuit de wetenschap. Wetenschap moet in dienst staan van de grootse visie van de Bijbel van de

schepping naar de begenadigde eindbestemming van die schepping in het Koninkrijk van God."

Is uw boek toch niet te veel een theorie van alles?

„Nee. Ik heb alleen geprobeerd een soort onderzoekskader te creëren dat mensen helpt geloof en wetenschap te verbinden en het vermeende conflict tussen geloof en evolutiewetenschap te boven te komen. Vandaar dat ik mijn filosofie ook niet te veel wil uitwerken. Ik bied alleen een raamwerk waarbinnen gelovigen - scholieren, studenten en wetenschappers - zich kunnen bewegen. De eerste reacties bemoedigen mij."

Jacob Klapwijk (1933) studeerde van 1952 tot 1961 filosofie en theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In 1970 promoveerde hij bij [D.H.Th. Vollenhoven](#) op *Tussen historicisme en relativisme, een analyse en evaluatie van het Duitse historicisme* aan de hand van de denker Ernst Troeltsch. Van 1974 tot zijn emeritaat in 1994 doceerde hij geschiedenis van de moderne westerse filosofie aan de Vrije Universiteit, eerst als lector en vanaf 1980 als hoogleraar.

Klapwijk publiceerde onder meer *Dialektiek der Verlichting* (1976), over het neomarxisme, en het overzichtswerk *Oriëntatie in de nieuwe filosofie* (1987). Bovendien redigeerde hij de bundel *Bringing into Captivity Every Thought* (1991) over de manier waarop christelijke denkers uit alle eeuwen niet-christelijke wetenschap integreerden in denken. Dit thema stempelt ook zijn boek *Transformationele filosofie* (1995).

Zie www.jacobklapwijk.nl

N.a.v.

Purpose in the Living World? Creation and Emergent Evolution
Jacob Klapwijk. Cambridge University Press, Cambridge, New York 2008, 322 blz.
14,99 \$24,99

Heeft de evolutie een doel? Over schepping en emergente evolutie
Jacob Klapwijk. Uitg. Kok, Kampen 2009.
314 blz. € 24,95